



# Genk is mensenwerk

JOERI DE BRUYN [CURATOR EXPO]

In oktober strijkt de reizende tentoonstelling 'Stadsvernieuwing is mensenwerk' neer in Genk. Veel lezers van *Ruimte* hebben deze inspirerende expo, gecureerd door Architecture Workroom Brussels, wellicht al ergens gezien (Mechelen, Brussel, Gent, Oudenaarde...). Ze maakt de balans op van twintig jaar stadsvernieuwing in Vlaanderen, presenteert een indrukwekkend palmares van stedelijke transformaties en blikkt vooruit om de instrumenten van het stedenbeleid klaar te maken voor de grote nieuwe uitdagingen. Zoals de titel aangeeft, poneert de expo dat goede instrumenten en processen weliswaar erg belangrijk zijn, maar niets betekenen zonder de gedrevenheid en kunde van stadsmakers, visionairen, ontwerpers, beleidsmensen, experts, geëngageerde burgers, kortom, de *agents of change* die zich voor of achter de schermen inzetten om van de stad een betere plek te maken.





De Genkse centrumpleinen veranderen  
bijna onherkenbaar in een bos.

© Bureau Bas Smets + Gijs Van Vaerenbergh

## Tweemaal mensenwerk

Naar aanleiding van dit event vroeg Stad Genk me om een aanvullende expo te maken, die specifiek een aantal Genkse projecten in de verf zet. Zo'n acht jaar geleden had ik al het genoegen om, samen met de mensen van BUUR, het boek *Genk rasterstad* samen te stellen. Het bedenken van een expo was dan ook een uitgelezen kans om de draad weer op te pikken en te kijken wat er het voorbije decennium terechtgekomen is van het indrukwekkende aantal projecten van ontwerpend onderzoek dat in dat boek verzameld is.



De tweede tentoonstelling is complementair aan de eerste. Terwijl de expo van Architecture Workroom Brussels zich in de eerste plaats richt tot een publiek van professionele stadsmakers, wil *'Genk is mensenwerk'* de 'gewone' Genkenaars op een toegankelijke manier uitleggen wat er in hun stad gebeurd is en in de toekomst nog te gebeuren staat. En er is nog een ander verschil. Toonde het Rasterstad-boek al aan dat Genk niet over één nacht ijs gaat, maar een sterke cultuur heeft ontwikkeld van voorafgaand ontwerpend onderzoek – *think first before you move* –, dan laat deze expo ook zien hoeveel tijd en energie het Genkse

'De burger zit niet aan tafel om de overheid uit de nood te helpen, wel omdat hij begaan is met zijn wijk en gemeenschap, omdat hij bezorgdheden heeft die hij in plannen vertaald wil zien, of omgekeerd, net omdat hij een plan dat op stapel staat maar niks vindt'

stadsapparaat steekt in processen die we doorgaans omschrijven met de term 'participatie'. De mensen waarover sprake in de titel, zijn dit keer niet de professionele stadsmakers maar het brede spectrum van burgers die begaan zijn met hun stad of wijk en zich inzetten om mee na te denken met planners en bestuur.

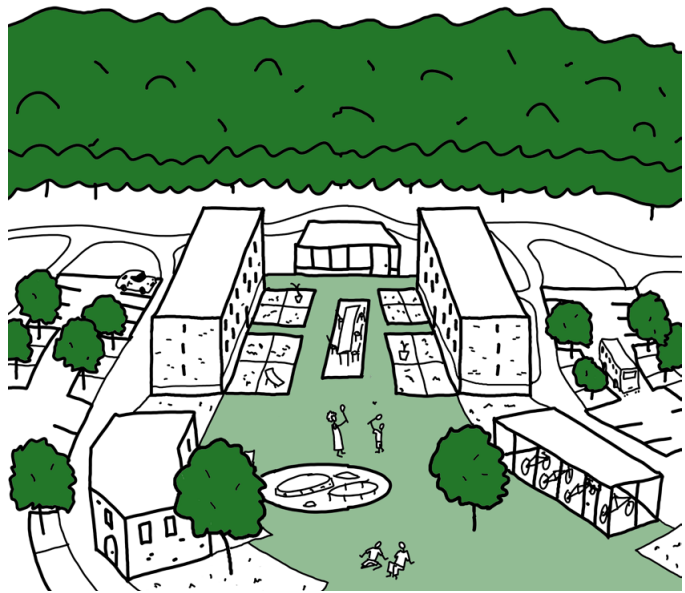
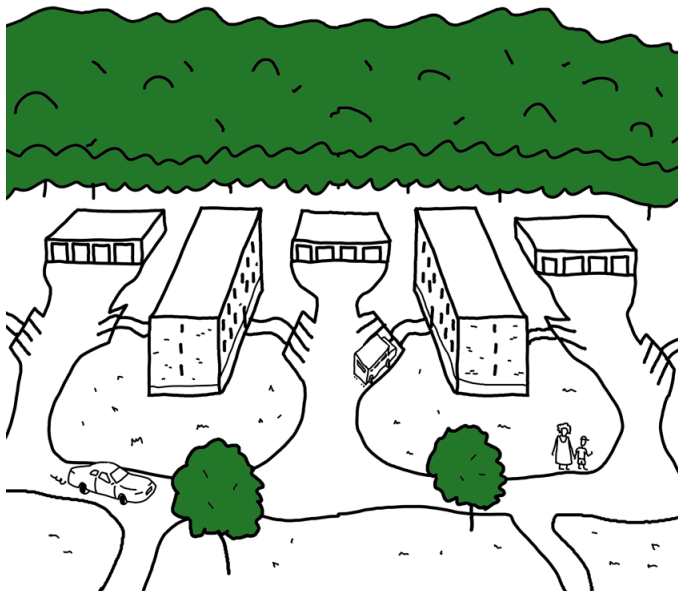
## Scenografie van de kermis

De tentoonstelling *'Genk is mensenwerk'* viert dit geëngageerde Genkse burgerschap. De scenografen (Ward Verbakel en Sebastian von Rosen van plusoffice) en de graficus (Rene Tichelaar van Anagramme) schoven het concept van de kermis naar voren: de kermis als het jaarlijkse feest van een dorps- of stadsgemeenschap rond de kerk, maar sinds oudsher ook een evenement waarin gezelschappen uit alle uithoeken van Europa de dorpelingen laten kennismaken met nieuwe wetenschap, exotische dieren of misvormde schepsels. Elk van de acht projecten die we presenteren, zijn opgevat als een vertaling van een gekende attractie – de kamelenrace, de botsautootjes, het computerspelletje, Madame Fortuna. Kers op de taart is de (echt draaiende) draaimolen, alleen zijn de eenhoorns en de brommertjes vervangen door iconische banken uit de verschillende wijken van de rasterstad en is de molen opgevat als een roterend spiegelpaleis waarin de Genkenaar zichzelf kan herkennen als het eigenlijke onderwerp van de tentoonstelling.

In wat volgt wil ik enkele van de gepresenteerde projecten kort toelichten, gezien vanuit het standpunt van de interactie met de burger. Tegelijk wil ik een aantal vragen stellen. Hoe spreek je over participatie als je je richt tot de burger, de 'participant', niet vanuit het standpunt van een overheid die participatie in de eerste plaats inzet als een nuttig instrument? Vanuit dit tweede standpunt zijn boeken en handleidingen volgeschreven. Er bestaat een taal en een discours en een methode. Voor het eerste standpunt is dit veel minder duidelijk.

## Genk is een bos

Een eerste project is de vergroening van het stadscentrum naar een ontwerp van Bureau Bas Smets i.s.m. Gijs Van Vaerenbergh. Het narratief gaat als volgt: vanuit de lucht gezien, lijkt Genk wel



Een mooi voorbeeld van de transformatie van het openbaar domein in gradaties van publieke, collectieve en private ruimtes. De appartementsblokken krijgen een voorzijde aan de straatkant en een achterzijde aan de tuinkant. © Metapolis + MAMA + Createlli + Idea Consult + Traject + Hydrio

een bos op het centrum na. Dat is een stenen vlakte. Laten we dus van het centrum ook een bos maken en op die manier de stad wapenen tegen de gevolgen van de klimaatopwarming... De beelden voor en na zijn spectaculair, je waant je op een zuiderse plaza. Het project zal het karakter van de Genkse centrumpleinen voorgoed veranderen en het valt te verwachten dat veel andere steden hier met grote ogen naar kijken.

Bij dit project vond participatie plaats, maar dan op een veeleer klassieke manier. Het ging vooral om consultatieavonden met de lokale middenstand, horeca-uitbaters en marktkramers. Participatie om te luisteren naar de grieven die verandering onvermijdelijk met zich meebrengt en de grootste bezorgdheden weg te nemen, zodat het project achteraf niet op obstakels botst. 'Draagvlak creëren', heet dat in ambtelijke taal. Het lijkt vandaag de evidentie zelve om zo iets te organiseren, maar we weten dat veel steden en gemeenten in Vlaanderen die reflex niet altijd hebben met alle protest, procedures, vertragingen en weggegooid geld van dien.

38 |

## Gradiënten van publieke en collectieve ruimtes

Het tweede project is het masterplan voor Kolderbos, een sociale woonwijk gebouwd in de jaren zestig, die huisvesting bood aan honderden arbeiders van de nieuwe Fordfabriek. De nieuwe wijk was op een heel andere manier ontworpen dan de tuinwijken uit het steenkooltijdperk, met voor die tijd hypermoderne appartementen, hier en daar hoogbouw, en een openbare ruimte op maat van de auto. De sloop van de verouderde woontorens is al begonnen, de huizen en appartementen worden een voor een gerenoveerd en er komen ook heel wat nieuwe woningen bij.

Voor deze wijk maakte het team rond Metapolis een plan dat

'Hoe spreek je over participatie als je je richt tot de burger, de 'participant', en niet vanuit het standpunt van een overheid?'

zowel uitblinkt in eenvoud als in genialiteit. De opmerkelijkste veranderingen gebeuren in de openbare ruimte van Kolderbos. Die is vandaag nogal eentonig en bestaat vooral uit stukjes bos, netjes gemaaid grasvelden en veel asfalt voor wegen en parkeerplaatsen. Kolderbos krijgt een meer diverse natuur, de auto (en het asfalt) moet wijken voor zachte verbindingen, en nieuwe parken en pleinen brengen hiërarchie en structuur in de wijk. Maar bovenal stelt het masterplan voor om de monotone openbare ruimte om te vormen tot gradiënten van publieke, collectieve en private tuinen en pleinen. Sommige bewoners van de appartementen krijgen bijvoorbeeld een onmiddellijke toegang tot een private of collectieve buitenruimte, in plaats van via hun traphal meteen in de publieke ruimte te belanden. Het zijn ruimtelijk erg simpele ingrepen, relatief gemakkelijk te realiseren, maar met een enorme impact op woonkwaliteit, welzijn en samenleven.

Het is interessant om te kijken hoe dit plan tot stand is gekomen. Het is niet ontsproten uit de koker van de een of andere betweter-urbanist. In de aanloop naar het masterplan betrokken architect Bernardo Robles en antropoloog Marianita Palumbo (MAMA) een maand lang een appartement in Kolderbos. Samen met bewoners van alle leeftijden experimenteerden ze in de publieke ruimte met boomstammen, een berg zand, timmerhout, olijfbomen en bloemen. Het onderzoek vormde de inspiratiebron voor het masterplan, dat overigens eveneens ter discussie lag in talrijke bewonersvergaderingen, workshops en andere publieke evenementen. Die voorafgaande investering om de wijk en haar bewoners beter te leren kennen, uit te testen waar nood aan is





Architect Bernardo Robles en antropoloog Marianita Palumbo (MAMA) testen samen met de bewoners uit wat er nodig is om een nieuwe dynamiek te brengen in Kolderbos. © MAMA

en te kijken wat er wel en niet werkt, gaat een stap verder dan de consultatierondes voor de vergroening van het centrum. De betrokkenheid van de bewoners leidt niet alleen tot draagvlak en eigenaarschap, maar laat ontwerpers toe om lokale kennis te ‘delven’ van de mensen die geworteld zijn in hun buurt.

## Stiemerdeals

Het derde project, het herstel van de Stiemervallei, gaat nog verder. Het masterplan voor de Stiemervallei, door het team rond Tractebel, staat vandaag op punt en wordt de komende jaren stap voor stap gerealiseerd. De beek, die nu nog verontreinigd is omdat ze dienstdoet als overstort van de riolering, krijgt een tweede, parallelle loop waar de natuur weer kan opleven. De vallei wordt toegankelijk gemaakt met fiets- en wandelpaden, op strategische plaatsen komen er ontmoetings- en belevingsplekken: een schuilplaats, een buitenkeuken, een waterspeeltuin, een yogaplek, een hangend bos. De moeilijk toegankelijke achterkant wordt omgevormd tot een groene en waterrijke levensader die de hele stad doorkruist van noordoost tot zuidwest. Een verademing,

Het project voor de Stiemervallei is een landschappelijk en ecologisch, maar evengoed sociaal en economisch project. Er is een jarenlang participatietraject aan voorafgegaan, dat nog steeds onverminderd wordt voortgezet. Ook hier nam de participatie de vorm aan van een brede consultatie van Genkenaren, inclusief het samenwerken van ontwerpers en burgers in workshops en het samen knutselen aan maquettes of activiteiten met kinderen die met paletten allerlei constructies bouwen in, op of over de Stiemerbeek. Maar de burgerparticipatie werd veel breder dan dit georganiseerd, ver voorbij de klassieke, instrumentele aanpak. In een verlaten huis nabij de vallei richtte de stad de Stiemerhub in als hoofdkwartier en uitvalsbasis van de participatietrajecten en de brede wijkwerking. In dit huis zien vele projecten het levenslicht. In het *citizen science project* Stiemerlab trekken Genkenaren eropuit om de waterkwaliteit te meten, de Vrienden van de Stiemer verzamelen zwerfvuil en onderhouden natuur en bos, en met de Stiemerdeals ondersteunt stad Genk burgers en ondernemers om eigen initiatieven van de grond te krijgen. Zo konden de Genkenaren kennismaken met Stiemerijns gemaakt van Stiemerhoning, Stiemerbier gebrouwen met de hop die in het wild in de vallei voorkomt, of de organisatie van *after-*





Schuilplaats ter hoogte van Paresbemdstraat  
© Tractebel i.s.m ADR architectes/Georges Descombes en IMDC



Nieuwe parallelle loop  
© Tractebel i.s.m ADR architectes/Georges Descombes en IMDC



Het masterplan voor het herstel van de meer dan 7 kilometer lange Stiemervallei, de waterrijke levensader van de stad.  
© Tractebel i.s.m ADR architectes/Georges Descombes en IMDC

work-activiteiten in de wilde natuur. Het uiteindelijke doel van al die initiatieven is niet zozeer om te komen tot een 'gedragen' project, maar wel om de stedelingen dicht bij de natuur te brengen en hen bewust te maken van de cruciale rol van water en natuur voor klimaatadaptatie en welvaart.

## Levend laboratorium

Het vierde project is het Open Living Lab, een hoogtechnologisch experiment dat aangestuurd wordt vanuit EnergyVille op het Thorpark en waaraan een dertigtal gezinnen uit Nieuw-Texas en een vijftal gezinnen uit de tuinvijk van Waterschei deelnemen. Na een grondige renovatie worden hun huizen uitgerust met de allernieuwste technieken op het vlak van verwarming, ventilatie en warmte- of energieopslag. In de daken en gevels van de huizen zorgen geïntegreerde zonnecellen voor collectieve energiewinning. VITO zal de gezinnen gedurende jaren monitoren om na te gaan welke combinaties van technologieën het best werken voor de verschillende soorten woningen. Het levend laboratorium heeft als uiteindelijk doel de meest performante technologieën en renovatietechnieken op grotere schaal uit te rollen over andere Genkse wijken.

Ook hier zetten de stad en sociale huisvestingsmaatschappij Nieuw Dak participatie in, in eerste instantie als instrument om de gezinnen over de streep te trekken om deel te nemen aan het experiment, maar al gauw kreeg de participatie een veel bredere

scope. De bewoners bedachten samen onder meer het concept van de 'wijkbatterij', een collectieve infrastructuur waar de overtollig geproduceerde energie wordt opgeslagen ten behoeve van alle wijkbewoners, maar die meteen ook veel meer kan zijn dan dat: een buurtcentrum met wassalon, wateropslag, compostering van afval of ruimte voor het delen van tuingereedschap. Het technologisch experiment is dankzij het participatietraject uitgegroeid tot een sociaal wijkproject dat sterk bijdraagt aan het samenleven en de samenhang in de wijk en een bewustwording op gang heeft gebracht over energietransitie, de waarde van collectiviteit, deeleconomie en nog zoveel meer.

## Participatie, waarom?

In de gesprekken ter voorbereiding van de expo vertelde een van de mensen van de stad me: 'Als we hier in Genk een stadsproject van de grond willen krijgen, echt iets ten goede willen veranderen in de wijken, dan moeten we trekken en sleuren om de mensen mee te krijgen. Als we dat niet doen, heeft het project weinig kans op slagen.' Die uitspraak gebeurde een beetje *off the record*, want je begrijpt dat je zo'n stelling niet kan plegen in een expo die nu net gericht is op de mensen die participeren aan het beleid.

Toch illustreert deze bedenking de paradox van een participatieproces. In zo'n proces vallen de doelen van de 'participanten' niet noodzakelijk of niet geheel samen met die van de organiserende overheid. Een overheid organiseert participatie om





Vlonderpad in Elzenhout

© Tractebel i.s.m ADR architectes/Georges Descombes en IMDC

een project van de grond te krijgen, draagvlak te creëren, lokale kennis te delven, weerstand te overwinnen, compromissen te sluiten, het samenleven te bevorderen, de kloof tussen burger en politiek te dichten – of soms ook gewoon omdat het moet. De burger daarentegen participeert omwille van andere doelen. Als je je richt tot de participerende burger, moet je hem niet gaan vertellen dat hij daar zit om een breed draagvlak te creëren, om protest achteraf te vermijden of om beter overeen te komen met zijn burens. De participant zit niet aan tafel om de overheid uit de nood te helpen, hij zit aan tafel omdat hij begaan is met zijn wijk en gemeenschap, omdat hij bezorgdheden heeft die hij in plannen vertaald wil zien, of omgekeerd, net omdat hij een plan dat op stapel staat maar niks vindt en het zo snel mogelijk van tafel wil.

Die mogelijke discrepantie van doelen is niet per se slecht, is zelfs onvermijdelijk, maar al bij al onwerkbaar (en onkies) als niet tenminste een aantal van die doelen gedeeld wordt. Een politicus die een traject organiseert om sympathiek over te komen of 'herverkozen te geraken' (echt waar, gelezen in de eerder vermelde handboeken), maar die voor de rest weinig geïnteresseerd is in de mogelijke resultaten, zal al snel door de mand vallen. Voor alle duidelijkheid: wat ik in Genk gezien heb, is van een heel andere orde. Participatie maakt hier vanzelfsprekend deel uit van het beleid. Niet dat al die processen altijd even vernieuwend zijn – ze hebben ook elders in Vlaanderen al ingang gevonden – maar ze gebeuren wel systematisch, doortastend, professioneel en integer. En dat is al heel wat, dat is wat we noemen 'mensenwerk'.

'De expo was een uitgelezen kans om te kijken wat er het voorbije decennium terecht is gekomen van het indrukwekkend aantal projecten van ontwerpend onderzoek uit het boek 'Genk rasterstad''

## Twee expo's

### Genk is mensenwerk

Van 5 tot 19 oktober 2023

Van 10 november tot 21 januari 2024

C-mine, Genk

### Stadsvernieuwing is mensenwerk

Van 5 tot 19 oktober, C-mine, Genk

**Joeri De Bruyn** is uitgever bij Public Space en curator van de tentoonstelling 'Genk is mensenwerk'. Hij werkte ook mee, als redacteur en lid van de kwaliteitskamer, aan de tentoonstelling 'Stadsvernieuwing is mensenwerk'.